

Az itt következő részlet Claude Lanzmann 1985-ben bemutatott *Sboah* című filmjének szöveggönyvéből való (Fayard, 1985.). Lanzmann 1925-ben Párizsban született. Filozófiai doktorátust szerzett, majd pályáját újságíróként kezdte. 1952-ben került a *Les Temps Modernes*-hez, Sartre és Simone de Beauvoir folyóiratához. Első dokumentumfilmjét 1972-ben mutatták be (*Miért Izrael?*).

A *Sboah* című 9 óra 23 perces filmje az európai zsidóság megsemmisítését mutatja be. Nem a hagyományos dokumentumfilmek módszerével él, nem használ fel korabeli fotókat, filmfelvételeket. A résztvevőkkel (túlélő üldözöttekkel és üldözőkkel) készített interjúk segítségével igyekszik a legaprólékosabban rekonstruálni a történeteket. Simone de Beauvoir írja a film szöveggönyvének 1985-ös kiadása elé: „Sohasem tudtam volna elképzelni a borzalom és a szépség hasonló összekapcsolódását. Az egyik nem arra szolgál, hogy elrejtse a másikat, nincs szó esztétizmusról: ellenkezőleg, olyan találeményen és szigorúan hozza napvilágra mindkettőt, hogy tudjuk, nagy művet látunk. Tiszta remekművet.”

*Jan Karski, egyetemi tanár
(Egyesült Államok), a londoni
emigráns kormány egykori futárja*

1942 derekán úgy döntöttem, hogy ismét futár-szolgálatba állok, a lengyel ellenállás és a londoni emigráns kormány között. Megbízatásom a zsidó vezetőknek is tudomására jutott. Javasoltak is egy találkozót, a gettón kívül.

Ketten voltak. Ők nem a gettóban laktak. Bemutakoztak: a Bund megbízottja volt az egyik, cionista vezető a másik.

Most mit meséljek el magának. Hogy miről tárgyaltunk? Az igazat megvallva, egyáltalán nem voltam felkészülve erre a tárgyalásra. A lengyelországi munkám, mi tagadás, egy kicsit beszűkítette a látókörömet. Nem sok információval rendelkeztem...

Elmondták, hogy mi történik a lengyel zsidókkal. Megkérdezték, tudok-e a dolgról. Nem, nem tudtam.

Erre elmagyarázták: először is, hogy az ő problémájuknak nincsen semmiféle előzménye a történelemben, és hogy ezt a problémát össze se lehet hasonlítani a lengyelek, oroszok vagy bármely más nép problémájával. Hitler, meglehetősen, el fogja veszíteni a háborút, de addig teljesen kiirtja a zsidóságot. Érti már? A szövetségesek nemcsak önmagukért, nemcsak saját népeikért harcolnak. Hanem az egész emberiségért. Nem tűrhetik tétlenül, hogy elpusztítsák Lengyelországot, egész Európa zsidóságát.

Összetört emberek voltak. Fel-alá rohangáltak a helyiségben, suttogva vitakoztak valamin. Olyan volt az egész, mint valami rémálom.

Ennyire látszott rajtuk a kétségbeesés?

Igen. Beszélgetés közben többször is kiabálni kezdtek, nem tudtak magukon uralkodni. Én meg csak ott ültem mozdulatlanul a helyemen, csak hallgattam őket, dermedten. Nem reagáltam, kérdezni se kérdeztem. Csak hallgattam őket.

Meg akarták Önt győzni?

Azt hiszem, már az első pillanatban észrevettem, milyen tudatlan vagyok, hogy fogalmam sincs a problémákról. Miután megígértem, hogy eljuttatom az üzeneteiket Angliába, megpróbálták tájékoztatni a helyzetről. Én addig sohase jártam gettóban. Sohase izgattak különösebben a zsidóság problémái.

Arról csak tudott, hogy akkoriban a varsói zsidók zömét már likvidálták?

Tudtam róla, de látni semmit se láttam. Csak a száraz tényeket ismertem. A statisztikát. Másrészt, több százezer lengyel is elpusztult, meg orosz, meg szerb, meg görög...

Elégé hangsúlyozták-e, hogy itt valami egyedülálló dolgról van szó?

Arról akartak meggyőzni, hogy a zsidóság helyzete precedens nélkül való a történelemben, és azt kívánták tőlem, hogy én is ezt az álláspontot képviseljem. Ilyesmire az egyiptomi fáraók se vetemedtek. A babilóniaiak se... Végül ehhez a végkövetkeztetéshez lyukadtak ki: ha a szövetségesek nem szánják rá magukat a megfelelő ellenintézkedésekre, függetlenül a katonai stratégia követelményeitől, az utolsó szálig ki fogják irtani a zsidóságot. Ők ebbe sohase fognak beletörődni.

Vagyis rendkívüli ellenintézkedéseket kértek?

Igen... Mégis? Mit tehetek az érdekükben? Mi volna az az üzenet? Erre elmondták. Többféle üzenetről volt szó. Volt egy a szövetséges kormányoknak. Meg kellett ígérnem, hogy annyi felelős politikussal beszélek, ahánnyal csak tudok. Volt egy üzenet a lengyel kormányoknak. Megint egy a lengyel köztársaság elnökének. Végül egy a neves politikai és kulturális személyiségeknek. „Beszéljen a lehető legtöbb emberrel!” Majd sorra vették az üzeneteket: hogy kinek mit kell mondani. Olyan volt ez a találkozás, mint egy rémálom.

Mint egy lidércnyomás. Végül előadták a kívánságaikat. Pontokba szedve.

Az üzenet: minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy Hitler folytassa a zsidók kiirtását. Minden nap számít. A szövetségeseknek nincs rá joguk, hogy egyedül a katonai stratégia követelményeivel számoljanak. Persze, lehet, hogy így is övék a győzelem. De minékünk már nem lesz részünk benne. Ezt a háborút ugyanis aligha fogjuk túlélni. A szövetséges kormányok nem érhetik be a pusztá katonai győzelemmel. Mi is gazdagítottuk az egyetemes kultúrát, számos tudóst adtunk az emberiségnek. Nem egy világvallás sarjadt a zsidó vallásból. Mi is emberek vagyunk. Érti már? Érti?

Persze, nekünk nincs hazánk. Nekünk nincs kormányunk. Bennünket senki se képvisel a Nemzetek Tanácsában. Ezért kell olyan emberekhez folyamodnunk, mint Ön. Megteszi, amit kérünk? Elvállalja a feladatot? Lépjen kapcsolatba a szövetséges vezetőkkel. Hivatalos nyilatkozatokra van szükségünk, arra, hogy a szövetségesek belássák: nemcsak a katonai győzelem a fontos, az is fontos, hogy megakadályozzák a zsidók kiirtását.

Azt kívánjuk, hogy a szövetséges hatalmak nyilvánosan jelentsék ki, minden kertelés nélkül, félreérthetetlenül, hogy a mi problémánk az ő problémájuk. Nemcsak a németek feletti győzelem a cél, arra kell törekedniük, hogy megmentse a zsidóság maradványát... A szövetségeseknek vannak repülőgépeik, szakadatlanul bombázzák Németországot, miért nem szórnak le röpcédulákat, miért nem tudatják a németekkel, hogy tulajdon kormányuk miképpen bánik a zsidókkal? Hátha a német nép semmit sem tud a dolgokról! Jelentsék ki: ha a német kormány megmakacsolja magát, az egész nemzetet fogják felelőssé tenni az elkövetett bűnökért. Jelentsék ki, hogy egyes ipari célpontokat csakis azért bombáznak, rombolnak földig, hogy a zsidókért bosszút álljanak.

Jelentsék ki, hogy ezeknek a bombázásoknak semmi közük a katonai stratégiához, csakis a zsidókérdéssel kapcsolatosak. Hozzák a németek tudomására, a bombázások előtt és a bombázások után, hogy ami történt, csakis a zsidók miatt történt.

Talán ez segít... A szövetségesek megtehetik. Igen, megtehetik.

Ez volt az első küldetésem. A második: mindketten újra suttogni kezdtek. Majd a cionista vezető: „Valami van a levegőben. Sokat beszélnek róla a varsói gettóban, főleg a fiatalok. Harcolni akarnak. Hadat akarnak üzenni a Harmadik Birodalomnak. Különös háború lesz ez. Amilyen még sohase volt a történelemben. Fegyverrel a kézben akarnak meghalni. Ezt a jogot nem vitathatja el tőlünk senki”.

Akkor még nem tudtam, hogy a gettóban harci szervezetet alapítottak. Ők se beszéltek róla. Csak ennyit mondtak: „Valami van a levegőben. A zsidók harcolni akarnak. Fegyver kell nekik. Kapcsolatba léptünk a Honi Hadsereg parancsnokával, a lengyel ellenállással. A kérésünket visszautasították. Nem tagadhatják meg tőlünk a fegyvereket, hiszen tudjuk, fegyverük van elég!”

Ezt az üzenetet Sikorsky tábornoknak címezték, abban a reményben, hogy az ő közbenjárására sikerült majd fegyvert szerezniük a lengyel ellenállástól.

A harmadik megbízatásom: „Számos zsidó vezető él szerte a világon. Lépjen kapcsolatba velük. Mondja ezt nekik: ők zsidó vezetők. A zsidóság utolsó óráit éli. Nemsokára irmagja sem marad. Akkor kit fognak képviselni?”

Mi is el fogunk pusztulni, mind a ketten. Nem szándékozunk elmenekülni, kitartunk a helyünkön...

Ami engem illet, a két zsidó vezető közül inkább a bundistával rokonszenveztem, őt éreztem közelebb magamhoz. Lehet, hogy a tartása, a modora miatt. Olyan volt, mint egy lengyel arisztokrata. Egyenes tartás, előkelő mozdulatok, csupa méltóság. Azt hiszem, ő is szívébe zárt. Ha jól emlékszem, neki jutott eszébe az ötlet: „Vitold úr, én jól ismerem Nyugat-Európát. Ön angolokkal fog tárgyalni, övelük kell majd közölnie a szóbeli beszámolót. Biztos vagyok benne, hogy nagyobb hitele lesz, ha hozzáteszi: mindezt a saját szememmel láttam. Ha hajlandó még egyszer találkozni velünk, megmutatjuk Önnek a gettót. Mi a válasza? Mindenhová elkísérjük, ne féljen, nem lesz bántódása.”

Néhány napra rá ismét találkoztunk. Abban az időben a varsói gettónak már nem ugyanazok voltak a határai, mint 1942 júliusában. A négyszáz-ezer zsidóból – a számok hozzávetőlegesek – háromszázezret már deportáltak. A falon belül három negyedét különböztettek meg. A legfontosabb a „gettóközpont” volt. Ezeket a negyedeket részint lakatlan, részint árják lakta övezetek választották el egymástól.

Állt ott egy bérház... Ennek a bérháznak a hátsó tűzfalát mintegy közrefogta a gettó kerítése. A homlokzat még az árja részen emelkedett. Az épület alatt átjáró: minden különösebb nehézség nélkül bejutottunk a gettóba.

De ahogy kiléptünk az átjáróból, nem akartam hinni a szememnek. A bundista, az én lengyel arisztokratám teljesen megváltozott, mintha kicserélték volna. Összetört, hajlott hátú zsidó lett belőle, mintha itt élte volna le az egész életét. Semmi kétség, ez volt az ő világa, ez volt az ő igazi természete.

Jártuk az utcákat. Ott ment mellettem. Nem sokat beszélgettünk... Folytassam?

Nagyon kérem.

Rendben. Csupasz holttestek mindenütt. Megkérdeztem: „Hogy kerülnek holttestek az utcára?” Azt mondja: „Van egy probléma. Amikor egy zsidó meghal, a családnak adót kell fizetni, ha annak rendje-módja szerint akarja eltemetni. Így aztán a hullát egyszerűen kidobják az utcára.”

Mert nem tudnak fizetni?

Nincs miből. Majd hozzáteszi: „Minden rongydarab fontos lehet. Ezért húzzák le róluk a ruhát. Az utcákon heverő holttestek eltakarítása pedig a Zsidótanács feladata.”

A falak mentén nők ülnek, és ott, a nyílt utcán szoptatják csecsemőiket, de szinte nincs is emlőjük, a mellük lapos. A csecsemők a járókat bámulják, tébolyult tekintettel.

Mintha nem is a földön, mintha nem is emberek között jártam volna.

Mindenki az utcán nyüzsgött. Az emberek az szabad ég alatt éltek az életüket. Adtak-vettek, csereberéltek, eladásra kínálták száználmas portékájukat. Három fej hagyma, két fej hagyma. Néhány kétszersült. Mindenki túl akar adni valamin. Mindenki kéreget. Jajveszékélés. Éhség. És a gyerekek, iszonyú volt rájuk nézni. Egyik ide-oda futkározott, a másik ott üldögélt a földön, az anyja szoknyája mellett . . . Mintha a pokol fenekére csöppentem volna.

Épp a gettóközpontban jártunk, amikor egyszerre német tiszték bukkantak fel az utca végén. A Gestapo tisztjei munkájuk végeztével rendszerint a gettón keresztül mentek haza. Amerre elmentek, néma csönd. Az emberek elhallgattak, csak nézték őket, dermedten a rémülettől. Némán, moccsanatlanul. A németek megvetően néztek vissza rájuk. Hiába, gondolták, ezek nem emberek . . .

Hirtelen kitör a pánik. Hanyatt-homlok menekül mindenki. Beugrunk a legközelebbi kapualjba. A kísérem már az egyik ajtón dörömböl: „Nyissátok ki! Nyissátok már ki, nem halljátok!” Kinyitják. Odarohanunk az utcára néző ablakhoz. Ó visszaroohan az ajtóhoz, még mindig ott áll az asszony, aki beeresztett bennünket. Ezt mondja neki: „Ne félj! Zsidók vagyunk.” Majd ő is odajön

az ablakhoz. „Figyelje csak, hogy mi történik!”

Két kamasz bukkan fel az utcán. Jóképűek, egyenruhások, mindkettő a Hitlerjugend tagja. Lassan közelednek. Jöttükre kiürül az utca. Beszélgetnek. Majd egyik hirtelen a zsebébe sülyesztí a kezét. Dörrenés. Üvegcsörömpölés. Üvöltés. A másik gratulál neki. Mennek tovább.

Dermedten nézem a jelenéteket. Erre a nő – nyilván megértette, hogy nem vagyok zsidó – átölel: „Menjen innen, ez nem magának való!”

Elhagyjuk a házat. El a gettót. A bundista megszólal: „Még nem látott mindent. Visszajönné? Szeretném, ha mindent látna.” Bólintok.

Másnap visszamegyünk a gettóba. Ugyanaz a bérház, ugyanaz az átjáró. Amit láttam, már nem okozott akkora sokkot, akkora megrázkódtatást. Más is észrevettem: a büzt . . . a piszkot . . . Fojtó bűz mindenfelé. Mocskos utcák. Izgatottság. Feszültség. Téboly.

A Muranowski téren jártunk. A tér egyik sarkában gyerekek játszottak. Rongyokkal. Rongylabdákat dobáltak egymásnak. A bundista rám néz: „Látja? Játszanak. Élnek.”

Vagy egy óra hosszat barangoltunk az utcákon. Időnként megállított: „Nézze azt az embert!” Egy zsidó áll a falnak dőlve, mozdulatlanul. Megkérdezem: „Halott?” Ó: „Nem. Él. Vitold úr, jól nézze meg. Haldoklik. Nézze meg jól. És majd mondja el nekik. Maga látta. Semmit sem szabad elfelejtenie.” Megyünk tovább. Rettenetes volt.

Időnként ezt suttogetta a fülemben: „Jól nézze meg. Hogy mindenre pontosan emlékezzék.” Vagy ezt mondta: „Odanézzon!” Egy asszony. „Mi baja?” A válasz: „Haldoklik.” Aztán: „Erre is emlékeznie kell!”

Talán ha egy órát töltöttünk a gettóban. Egyszerre úgy éreztem, nem bírom tovább.

„Vigyen ki innét!” Belebetegettem a látottakba. Amint látja, máig sem gyógyultam ki belőle . . . Mindent elfojtottam magamban. Nem akarok rá emlékezni . . . De eleget tettem a küldetésemnek! A londoniaknak elmondtam, amit láttam . . .

Kimentünk a gettóból. A kísérem átölelt: „Sok szerencsét!” Soha többé nem láttam az életben.

ADÁM PÉTER FORDÍTÁSA